

DOI 10.58423/2786-6742/2026-14-51-72

УДК 338.246.027:338.43(477)

Інна БЕЖЕНАР

кандидат економічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» НААН України,
м. Київ, Україна

ORCID ID: [0000-0002-4584-9062](https://orcid.org/0000-0002-4584-9062)

Scopus ID: [57821489400](https://scopus.org/authorid/57821489400)

e-mail: inna_bezhenar@ukr.net

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ КРАФТОВОГО ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Анотація. Мета роботи - розробити екосистемну модель стимулювання крафтового виробництва в аграрному секторі України, що систематизує інституційні механізми підтримки, виявляє структурні обмеження і пропонує диференційовані регіональні стратегії кластерного розвитку з практичним алгоритмом старту для виробника. Предметом дослідження є сукупність інституційних механізмів підтримки крафтового виробництва на регуляторному, фіскальному, грантовому та кластерному рівнях в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції України. Методологія дослідження ґрунтується на системному аналізі та синтезі, порівняльно-правовому аналізі нормативно-правових актів, інституційному підході Д. Норта для ідентифікації формальних і неформальних норм регулювання, типологічному групуванні регіонів за структурою крафтового виробництва, а також контент-аналізі галузевих даних та програмних документів. Теоретичну основу дослідження склали концепції екосистемного підходу до розвитку підприємництва, коротких ланцюгів постачання як механізму утримання доданої вартості в громадах, методологія LEADER ЄС (підхід «знизу-вгору» через місцеві групи активностей) та концепція агропродовольчої циркулярної економіки. Результати дослідження: систематизовано чотири рівні інституційного середовища крафтового виробництва – регуляторний, фіскальний, грантовий та кластерний. Ідентифіковано ключове структурне протиріччя – вимогу ≥ 5 найманих працівників для доступу до основного грантового інструменту, що фактично виключає мікровиробників з 1–3 особами персоналу, які становлять переважну більшість крафтового сектору; розроблено матрицю «бар'єр – механізм – індикатор» для бар'єрів, згрупованих у три класи (регуляторні, фінансові, ринкові); обґрунтовано алгоритм старту крафтового виробництва та систематизовано інституційні інструменти органів місцевого самоврядування; сформовано п'ять диференційованих регіональних моделей кластерного розвитку з прив'язкою до провідних блоків ЕМС та конкретних програмних інструментів; запропоновано трифазну дорожню карту адаптації методології LEADER для України. Сфера застосування результатів охоплює органи місцевого самоврядування при формуванні програм підтримки малого підприємництва, Мінагрополітики та Мінекономіки при розробці галузевих стратегій, а також міжнародних донорів (ЄБРР, USAID, уряд Нідерландів) при плануванні грантових програм. Висновки засвідчують, що запровадження мікро-напрямку грантів із порогом ≥ 1 робочого місця, розробка типових галузевих настанов НАССР із субсидуванням сертифікації, добровільна сертифікація крафтової продукції, створення національної

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

платформи з простежуваністю та субсидування відсоткових ставок для капіталомістких напрямів є ключовими умовами ефективності інституційної підтримки крафтового сектору; цільовими індикаторами на 2025–2028 роки визначено зростання частки легалізованих виробників на 30%, охоплення 50% активних крафтярів навчальними програмами, створення 5000 нових робочих місць та збільшення частки доходів громад від переробки до 20–30%.

Ключові слова: грантова підтримка, екосистема стимулювання, інституційні механізми, крафтове виробництво, LEADER, мала потужність, регіональні кластери.

JEL Classification: L26, O13, Q13, Q18, R11.

Absztrakt. A tanulmány célja az ukrán agrárszektor kézműves termelésének ösztönzését szolgáló ökoszisztéma-modell kidolgozása, amely rendszerezi a támogatás intézményi mechanizmusait, feltárja a strukturális korlátokat, és differenciált regionális klaszterfejlesztési stratégiákat javasol, gyakorlati megvalósítási algoritmussal a termelők számára. A kutatás tárgyát a kézműves termelés támogatását szolgáló intézményi mechanizmusok összessége képezi szabályozási, fiskális, pályázati és klaszterszinten, Ukrajna háború utáni helyreállításának és európai integrációjának körülményei között. A kutatás módszertana a rendszerelemzésre és -szintézisre, a jogszabályok összehasonlító jogi elemzésére, D. North intézményi megközelítésére a formális és informális szabályozási normák azonosítása érdekében, a régiók tipológiai csoportosítására a kézműves termelés szerkezete alapján, valamint az ágazati adatok és szakpolitikai dokumentumok tartalomelemzésére épül. A kutatás elméleti alapját a vállalkozásfejlesztés ökoszisztéma-szemléletű megközelítése, a rövid ellátási láncok, mint a hozzáadott érték helyi közösségekben való megtartásának mechanizmusa, az Európai Unió LEADER-módszertana – a helyi akciócsoportokon keresztül megvalósuló alulról felfelé építkező megközelítés –, valamint az agrár-élelmiszeripari körforgásos gazdaság koncepciója képezi. A kutatás eredményeként rendszereztek a kézműves termelés intézményi környezetének négy szintjét: a szabályozási, a fiskális, a pályázati és a klaszterszintet. Azonosították a legfontosabb strukturális ellentmondást, nevezetesen azt a követelményt, hogy a fő pályázati támogatási eszközhöz való hozzáférés legalább öt alkalmazott foglalkoztatásához kötött, ami ténylegesen kizárja az 1-3 főt foglalkoztató mikrovállalkozásokat, amelyek a kézműves szektor túlnyomó többségét alkotják; kidolgozták a „korlát – mechanizmus – indikátor” mátrixot a három csoportba – szabályozási, pénzügyi és piaci – rendezett akadályokhoz; megalapozták a kézműves termelés elindításának algoritmusát és rendszereztek a helyi önkormányzatok intézményi eszközeit; öt differenciált regionális klaszterfejlesztési modellt alakítottak ki, összekapcsolva azokat az EMS meghatározó elemeivel és konkrét szakpolitikai eszközökkel; továbbá háromfázisú ütemtervet javasoltak a LEADER-módszertan ukrainai adaptációjára. Az eredmények felhasználhatók a helyi önkormányzatok kisvállalkozás-támogatási programjainak kialakításában, az Agrárpolitikai Minisztérium és a Gazdasági Minisztérium ágazati stratégiáinak kidolgozásában, valamint a nemzetközi donorok – köztük az EBRD, a USAID és a holland kormány – pályázati támogatási programjainak tervezésében. A következtetések szerint a legalább egy munkahely létrehozásához kötött mikrogrant-konstrukció bevezetése, a tipizált ágazati HACCP-iránymutatások kidolgozása a tanúsítás támogatásával, a kézműves termékek önkéntes tanúsítása, egy országos nyomonkövethetőségi platform létrehozása, valamint a tőkeigényes tevékenységek kamattámogatása a kézműves szektor intézményi támogatása hatékonyságának kulcsfontosságú feltételei; a 2025–2028-as időszak célindikátorai között a hivatalosan működő termelők arányának 30%-os növelése, az aktív kézműves termelők 50%-ának képzési programokba történő bevonása, 5000 új munkahely létrehozása, valamint a feldolgozásból származó közösségi bevételek arányának 20–30%-ra történő növelése szerepel.

Kulcsszavak: pályázati támogatás, ösztönzési ökoszisztéma, intézményi mechanizmusok, kézműves termelés, LEADER, kis kapacitású termelés, regionális klaszterek.

Abstract. The purpose of this study is to develop an ecosystem-based model for supporting craft production in Ukraine's agricultural sector. The model systematizes institutional support mechanisms, identifies structural constraints, and proposes differentiated regional cluster-development strategies together with a step-by-step framework for producers starting a craft business. The subject of the research is the set of institutional mechanisms supporting craft production at the regulatory, fiscal, grant-funding, and cluster-development levels in the context of Ukraine's post-war recovery and European integration. The research methodology is based on systems analysis and synthesis, comparative legal analysis of legislation and regulatory documents, D. North's institutional approach to identifying formal and informal regulatory norms, typological grouping of regions by craft production structure, and content analysis of industry data and policy documents. The theoretical foundation draws on the concepts of an ecosystem approach to entrepreneurship development, short food supply chains as a mechanism for retaining added value within communities, the EU LEADER methodology (a bottom-up approach through local action groups), and the concept of a circular agri-food economy. Research findings: four levels of the institutional environment for craft production have been systematized — regulatory, fiscal, grant-funding, and cluster-development. A key structural contradiction has been identified: the requirement of ≥ 5 hired employees for access to the main grant instrument effectively excludes micro-producers with 1–3 staff members, who constitute the overwhelming majority of the craft sector. A "barrier – mechanism – indicator" matrix has been developed for barriers grouped into three classes (regulatory, financial, and market-related); a step-by-step framework for starting craft production has been proposed and institutional support instruments available to local authorities have been systematized; five differentiated regional cluster development models have been formulated, linked to key components of the ecosystem model and specific policy instruments; a three-phase roadmap for adapting the LEADER methodology to Ukraine has been proposed. The findings can be applied by local authorities in designing small business support programs, the Ministry of Agrarian Policy and the Ministry of Economy in developing sectoral strategies, as well as international donors (EBRD, USAID, the Government of the Netherlands) in planning grant programs. The conclusions demonstrate that introducing a micro-grant stream with a threshold of ≥ 1 job, developing standard sector-specific HACCP guidelines with subsidized certification, establishing voluntary certification of craft products, creating a national traceability platform, and subsidizing interest rates for capital-intensive sectors are key conditions for the effectiveness of institutional support for the craft sector. Target indicators for 2025–2028 include a 30% increase in the share of formalized producers, participation of 50% of active craft producers in training programs, creation of 5,000 new jobs, and an increase in the share of local government revenues generated by processing activities to 20–30%.

Keywords: grant support, stimulation ecosystem, institutional mechanisms, craft production, LEADER, small-scale capacity, regional clusters.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України з лютого 2022 р. спровокувала системний розрив сировинно-орієнтованої моделі аграрного виробництва: понад 22% сільськогосподарських угідь перебувають під окупацією або замінуванням, блокада морських портів і знищення інфраструктури зберігання ускладнили продовольчу доступність [1; 2; 3]. За оцінками НААН, лише за 2022–2023 рр. пошкоджено виробничих засобів аграрних підприємств на 250–270 млрд грн, капіталізація галузі знизилась на 8,7 млрд дол. США [2].

Крафтові виробники стикаються із структурним дефіцитом сировини, що обґрунтовує доцільність кооперативної інтеграції. Водночас малотоварні

господарства з локалізованим виробничим циклом виявили структурну стійкість і виступили соціальним стабілізатором для сільських громад [4].

У цей кризовий період крафтовий сегмент демонструє зростання попиту на сири, вина і мед крафтового виробництва, що за попередніми галузевими оцінками потребують подальшої статистичної верифікації. Крафтові вироби зазвичай продаються з доданою вартістю у 5–10 разів вищою, ніж сировина [5], тому переробка сировини до крафтового продукту може істотно збільшувати податкову базу місцевих громад порівняно із сировинною моделлю господарювання, а також створювати робочі місця.

Розвиток крафтового виробництва є одним із пріоритетів для органів місцевої влади і міжнародних донорів [6]. Проте крафтовий сектор залишається системно недостимульованим, бо значна частина виробників досі функціонує у «сірій зоні» [5], а державна підтримка містить структурне протиріччя – умова ≥ 5 найманих працівників (робочих місць) унеможливорює доступ мікропідприємств з 1–3 особами персоналу [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження крафтового виробництва закладено в кількох взаємопов'язаних напрямках. У сфері маркетингу та продуктової стратегії Колодяжна В.О. [7; 8] обґрунтувала товарну політику крафтових виробників АПК, а Феєр А.Є. [9] сформулила унікальну емпіричну базу – дослідження 87 підприємств Закарпаття; Мірзоева Т.В. [10] вперше позиціонувала крафт як «вектор стратегічного розвитку національної економіки»; Бурак В.Г. [11] встановив рентабельність галузі на рівні 15–35%. Системні бар'єри сектору – фрагментарність нормативної бази, сировинно-логістичні вузькі місця, брак фінансових інструментів ідентифіковані Калініченко Л.Л. [12].

В інституційному напрямі Сухоставець А.І. [13] обґрунтував пріоритетність вдосконалення нормативного середовища; Росола У.В. і Росола А.П. [14] визначили аграрну бізнес-екосистему як інтегровану систему виробників, постачальників і держорганів; Кісіль М.І. [15] виявив зацікавленість малих агроформувань в екосистемах для подолання обмежень доступу до ринків і капіталу. Ластовченко П.В. [16] ідентифікував МСП (підприємства з невеликою кількістю працівників і обсягами доходу) як ключовий вектор повоєнної відбудови сільських територій; Balakin A. та Kovshun N. [17] підтверджують пріоритетність міжнародної донорської підтримки для відновлення постраждалих регіонів; Ярошук І.В. [18] розглядає корпоративну соціальну відповідальність (КСВ) як механізм відбудови. Якименко Н., Ярошко М., Павленко С. [6] систематизували 7 організаційних інструментів органів місцевої влади (ОМС) і практичний алгоритм старту крафтового виробництва.

Ковальчук С.Я. [1] визначила децентралізовані агропродовольчі системи і крафтове виробництво ключовими векторами зеленого відновлення, а концепція «москітної економіки» [1] є макроекономічним еквівалентом крафтового підприємництва. Кузьома В.В. [19] у концепції агропродовольчої циркулярної

економіки виокремлює чотири типи доданої вартості, які крафтове виробництво генерує природно; при цьому автор зосереджується на агрохолдингах і не пропонує механізму підтримки мікровиробників. У межах концепції Платформи розумної спеціалізації для агропродовольчої сфери (S3) [20] крафт позиціонується як підкатегорія глибокої переробки агропродукції в рамках S3P Agri-Food (180 регіонів, 19 країн ЄС); однак автор не деталізує механізмів підтримки мікровиробників. Попри значний науковий інтерес до крафтового виробництва, поза увагою дослідників залишається системна модель, яка б інтегрувала актуальне інституційне середовище 2025–2026 рр., практичний алгоритм старту для виробника, диференційовані регіональні стратегії та механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з виробником.

Формулювання цілей статті. Мета – розробити екосистемну модель стимулювання (ЕМС) крафтового виробництва в аграрному секторі, яка систематизує інституційні механізми підтримки, виявляє структурні обмеження і пропонує диференційовані регіональні стратегії кластерного розвитку з практичним алгоритмом старту для виробника. Завдання: систематизувати інституційне середовище; виявити структурні бар'єри; розробити ЕМС; обґрунтувати диференційовані регіональні моделі; запропонувати дорожню карту адаптації LEADER для України.

Методи та методологія. Дослідження ґрунтується на аналізі наукових та аналітичних джерел, законодавчих актів і програмних документів, зокрема методичних матеріалів Німецько-українського агрополітичного діалогу [6]. Застосовано методи системного аналізу та синтезу (для розробки ЕМС), порівняльно-правового аналізу (для оцінювання інституційного середовища), інституційного підходу Норта (для ідентифікації формальних і неформальних норм), типологічного групування регіонів (для кластеризації) та контент-аналізу з кейс-стаді (для ілюстрації регіональних моделей).

Теоретичну основу складають концепція екосистемного підходу до розвитку підприємництва [21], концепція коротких ланцюгів постачання (Renting et al.), методологія LEADER ЄС та концепція агропродовольчої циркулярної економіки. Регіональні кейси відбиралися за критеріями галузевої репрезентативності (різні провідні напрями крафту), географічної диференціації (5 областей різних макрорегіонів) та доступності верифікованих публічних даних. Дослідження розвиває теоретичну рамку [5], зміщуючи акцент з оцінювання резилієнтності на механізми її інституційного стимулювання, а емпіричну валідацію виявлених закономірностей (структурного протиріччя ≥ 5 р.м.) винесено до напрямів подальших досліджень.

Основні результати дослідження. Інституційне середовище крафтового виробництва в Україні формується чотирма взаємопов'язаними рівнями: регуляторним, фіскальним, грантовим та кластерним. Прийняття Закону № 3221-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення державного регулювання продовольчої безпеки та розвитку тваринництва»

(червень 2023 р.) та його подальше оновлення Законом № 4718-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення регулювання у сферах ветеринарної медицини, благополуччя тварин і кормів у відповідність з актами права Європейського Союзу» (грудень 2025 р.) стало поворотним моментом у легалізації крафтового сектору.

Законом № 4718-IX запроваджено статус «малої потужності з виробництва харчових продуктів тваринного походження» – виробництво до 1000 кг або 1000 л на тиждень у середньому протягом року. Ключові спрощення для малих та ремісничих виробництв: державна реєстрація потужності (у тому числі через портал «Дія»); спрощені процедури НАССР (запровадження гнучких підходів до контролю безпечності, зокрема поділ «чистих» і «брудних» процесів у часі); звільнення від обов'язкового отримання експлуатаційного дозволу (стаття 23 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» № 771/97-ВР) [6].

Революційним для підакцизних галузей став Закон України № 3817-IX (прийнятий 18 червня 2024 р. як законопроект №10346), який виклав у новій редакції Закон №481 та запровадив поняття «крафтової четвірки»: малі дистиляри (до 100 000 л/рік), малі винороби (до 10 000 дал/рік), малі пивовари (до 1 млн л/рік) і малі медовари. Закон передбачив спрощення ліцензійних процедур: вартість ліцензії знижена до 780 грн, а термін отримання скорочено до 10 днів. Проте нерозв'язаним залишається питання ідентифікації, жоден КВЕД не виокремлює «крафт» як окрему категорію [5].

Оптимальними для крафтових виробників є 2-га група ФОП (ліміт 6 672 000 грн, єдиний податок 1 729,40 грн/міс, військовий збір 864,70 грн/міс, ЄСВ 1 902,34 грн/міс) і 3-тя група (ліміт 10 090 000 грн станом на 2025 р., ставка 5% без ПДВ або 3% з ПДВ). Ринкові відсоткові ставки 18–25% фактично унеможливають кредитне фінансування. Фінансовий бар'єр безпечності: впровадження НАССР – від 18 000 грн, сертифікація ISO 22000 – від 30 000–50 000 грн, штраф за недотримання – до 240 000 грн [6].

Для подолання фінансових бар'єрів діє низка грантових програм (табл. 1). Програма «Зроблено в Україні» є основним фінансовим інструментом, до прикладу з липня 2022 р. по березень 2026 р. видано 1316 грантів на 6,7 млрд грн.

Еногастрономічні маршрути («Дороги вина та смаку» Бессарабії, запущені у 2020 р. за підтримки ЄС, та Київщини з 5 напрямками та 50+ об'єктів) функціонують як територіальні об'єднання виробників. Agro Food Cluster Kharkiv (2017 р., 22 учасники) є прикладом S3-агропромислової інтеграції, об'єднуючи виробників, переробників та сервісні компанії у замкнений ланцюг доданої вартості [20]. Перспективним кластерним напрямом є апітуризм.

Таблиця 1

Параметри грантових програм підтримки крафтових підприємств

Програма	Сума	Ключова умова / цільова група	Модель фінансування
«Власна справа»/«Робота – старт	До 75 тис. грн (2022–2025); до 100 тис. грн (з 01.01.2026)	Без вимоги створення робочих місць; початківці, самозайняті крафтярі; реєстрація ФОП	Державне
«Власна справа»/«Робота – мікро	До 150 тис. грн (2022–2025); до 200 тис. грн (з 01.01.2026)	1 штатне робоче місце; мікро-цехи, пекарні; молодь 18–25 р. – до 150/200 тис. грн без вимоги створення робочих місць	Державне
«Власна справа»/«Робота – розвиток	До 250 тис. грн (2022–2025); до 350 тис. грн (з 01.01.2026)	≥2 робочих місця; розвиток діючого крафтового бізнесу	Державне
«Власна справа»/«Робота – прифронтові	До 500 тис. грн	≥2 робочих місця; деокуповані та прифронтові зони	Державне
«Власна справа» – ветерани	До 1 млн грн	Ветерани та члени їхніх родин; створення 4 робочих місць	Державне
«Зроблено в Україні» – розвиток	До 8 млн грн	≥5 робочих місць; переробні підприємства	Грант + співфінансування
«Зроблено в Україні» – відновлення	До 16 млн грн	≥5 робочих місць; постраждалі регіони	Грант + співфінансування
CraftUP Ukraine (Нідерланди)	20 000 євро (загальний фонд)	3 етапи: дослідження ринку - навчання + менторинг - фінансування; мікровиробники	Пряма оплата обладнання/послуг
USAID «Конкурентоспроможна економіка»	35 000–150 000 дол. США	Власний внесок 30–50%; МСП, бізнес-асоціації; тривалість проєктів до 10 міс.	Грант + співфінансування
LEADER (європейська методологія)	У ЄС – не менше 5% від бюджету EAFRD; в Україні – на етапі визначення	Створення Місцевих груп активностей (МГА) – об'єднання громади, бізнесу, влади; розробка Місцевої стратегії розвитку; регіон LEADER – 10 000–150 000 мешканців; ≥50% членів МГА – недержавний сектор	У ЄС: кошти EAFRD, ESF, ERDF, EMFF + національне співфінансування (частка ЄС до 80%). В Україні – очікується після створення нормативно-правової бази

Джерело: Складено автором за матеріалами програмних документів Мінекономіки, Мінагрополітики, USAID, уряду Нідерландів, а також путівника «Програма LEADER: загальні підходи та досвід Німеччини для українських громад» (Німецько-український агрополітичний діалог, 2025) станом на червень 2026 р.

В Україні вже діють маршрути «Солодке Закарпаття», «Фрумушика-Нова», «Таврійська пасіка» та «Медове коло». У 2024 р. серед областей найвищий туристичний збір зафіксовано у Львівській (47,1 млн грн), Івано-Франківській (33,1 млн грн) та Черкаській (23,5 млн грн) областях; Закарпатська (23,1 млн грн) – п'ята серед усіх регіонів. Перша позиція в абсолютному рейтингу – м. Київ (49,2 млн грн). Саме Львівська та Івано-Франківська області, де сконцентровано найбільшу щільність бджолосімей та крафтово-гастрономічну інфраструктуру, демонструють найвищу кореляцію між розвитком апітуризму та туристичними надходженнями. Харчова промисловість включена у 63% регіональних S3-стратегій, кластерний підхід є пріоритетом у 14 регіонах [22].

Структура операційних витрат крафтового підприємства зазвичай усереднено складає: сировина – 40–45% собівартості (локальне молоко на 50% дорожче), пряма праця – 25–30%, накладні – 25–30%. На прикладі типової малої сироварні (умовний розрахунок: постійні витрати 24 000 грн/міс, маржинальний дохід 157,5 грн/кг) точка беззбитковості становить 152 кг/міс (за формулою $BEP = TFC/CM$); при плановому обсязі 200 кг/міс запас фінансової міцності складає 24% (табл. 2). Розрахунок є ілюстративним і ґрунтується на узагальнених галузевих припущеннях, а не на даних конкретного підприємства.

Таблиця 2

**Інвестиційні пороги та фінансові параметри основних напрямів
крафтового аграрного виробництва**

Напрямок виробництва	Початкові інвестиції (тис. грн)	Середня рентабельність	Термін окупності
Сироваріння	250–800	15–25%	24–36 міс.; тверді сири дозрівають 6–12 міс.
Бджільництво (пасіка)	100–300	50–200%	12–24 міс.; Україна у 2024 р. – 3-тє місце у світі з експорту меду (86 тис. т, 9,5%); крафтовий мед реалізується у 3–5 разів дорожче промислового
Мала виноробня	1 000–3 000	20–30%	48–60 міс.; регулюється Законом № 3817-IX
Крафтова пекарня	150–400	25–40%	12–18 міс.; найшвидша окупність

Джерело: складено автором на основі аналітичних матеріалів галузевих асоціацій і програмних документів

П'ятиетапний алгоритм запуску крафтового виробництва [6] наведено в таблиці 3. Розміри мікрогрантів підвищено з 1 січня 2026 р. Максимальний розмір мікрогранту за програмою «Власна справа» (до 500 тис. грн) надається за спеціальними умовами, зокрема, для підприємців у прифронтових областях за умови створення не менше двох робочих місць. Такий грант може повністю покрити капітальні витрати (CAPEX) для невеликої крафтової пекарні (150–400 тис. грн) або значною мірою для сироварні (250–800 тис. грн). Для виноробні, де

початкові інвестиції сягають 1–3 млн грн, грант покриває лише частину витрат, що обґрунтовує потребу в додаткових інструментах фінансування, зокрема пільговому кредитуванні капіталомістких напрямів.

Таблиця 3

Алгоритм старту крафтового виробництва

Етап	Зміст	Ключові дії	Важливі нюанси
1. Підготовчий	Визначення продукту і сировинної бази	Аналіз ринку; вибір форми власності	Визначення категорії «мала потужність» (до 1000 кг/л на тиждень) відповідно до Закону № 4718-IX
2. Бізнес-план	Аналіз ресурсів, витрат і каналів збуту	CAPEX+OPEX моделювання; розрахунок ВЕР; вибір оподаткування (ФОП 2–3)	Можливість гранту «Власна справа» (до 200 тис. на старт, до 350 тис. на розвиток)
3. Реєстрація потужності	Подача заяви до Держпродспоживслужби або через «Дія»	Державна реєстрація (без експлуатаційного дозволу) відповідно до наказу Мінагрополітики №39 від 10.02.2016	Без реєстрації – обіг заборонено; штраф до 100% вартості товару
4. Безпечність виробництва	Гарантування безпеки та простежуваності	Спрощені процедури НАССР; ідентифікація тварин	Штраф до 125 190 грн (для ЮО); сертифікація необов'язкова, але рекомендована
5. Канали збуту і маркетинг	Вихід на локальні ринки, онлайн, HoReCa, ярмарки	Брендинг, позиціонування; можливість реєстрації PDO/PGI	Додаткове маркування – право виробника; перевірки – Держпродспоживслужбою

Джерело : розроблено на основі [6] з використанням норм Закону № 771/97-ВР, Закону № 4718-IX та наказу Мінагрополітики № 39 від 10.02.2016.

На основі матеріалів [6] систематизовано організаційні форми підтримки крафтових виробників з боку органів місцевої влади (табл. 4).

Таблиця 4

Інституційні інструменти ОМС для підтримки крафтового виробництва

Інструмент	Визначення та функції	Роль у розвитку крафтового сектору
Агенція місцевого економічного розвитку (АМЕР)	Інституція (у формі ГО або комунальної установи) для реалізації стратегічних програм та проєктів розвитку ТГ	Системна взаємодія з ОМС; підготовка грантових заявок; підтримка бізнес-планів і кластерних проєктів
Сільськогосподарська дорадча служба	Неприбуткова організація за Законом «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність»	Консультації щодо НАССР, реєстрації потужності, виходу на ринки

Інструмент	Визначення та функції	Роль у розвитку крафтового сектору
Бізнес-інкубатор	Організація підтримки МСП на ранніх стадіях: приміщення, консультації, бухгалтерія, юридичні послуги	«Вирощування» стартапів; тренінги; поєднання інтересів бізнесу, освіти і ОМС
Кооператив	Юридична особа для спільної господарської діяльності відповідно до Закону «Про кооперацію»	Спільна закупівля, реалізація, маркетинг; моделі «Ягідний рай» і «Фермерська родина»
Агротуристичний кластер	Об'єднання географічно близьких підприємств для повного життєвого циклу продукту. Приклад: «ГорбоГори» (2017)	Створення замкнених ланцюгів доданої вартості; розвиток локальних брендів; залучення туристів
Інформаційний хаб	Центр знань у бібліотеках і навчальних закладах: доступ до даних, навчання, консультування	Платформа для аграрного розвитку; консультування виробників
МІГ (Local Action Group / LAG)	Місцева ініціативна група – об'єднання державного, приватного та громадянського секторів в рамках LEADER/CLLD	Розробка стратегій розвитку; залучення коштів ЄС; підтримка крафтових ініціатив

Джерело: визначення інструментів наведено за [6].

Системний аналіз виявив три класи структурних бар'єрів: регуляторні, фінансові та ринкові [23]. Найбільш вагоме протиріччя – вимога ≥ 5 робочих місць для основного гранту «Зроблено в Україні» системно суперечить реальному масштабу крафтових підприємств. За даними дослідників [9], 78% крафтових підприємств Закарпаття мають до 3 осіб персоналу; Калініченко Л.Л. [12] фіксує аналогічну структуру в Україні. Частково цю проблему вирішує програма «Власна справа» з нижчим порогом (1–2 р.м.), однак її фінансовий ресурс є значно меншим. Матрицю «бар'єр – механізм – індикатор» для бар'єрів подано в таблиці 5.

Таблиця 5
Матриця «бар'єр – механізм подолання – індикатор ефективності» для крафтового сектору

Клас бар'єру	Конкретний бар'єр	Механізм подолання	Індикатор ефективності
Регуляторний	Відсутність КВЕД-категорії «крафт»	Введення галузевого коду або маркера; відкритий реєстр	Частка легалізованих виробників (ціль: +30% за 2 роки)
	Складність НАССР для мікровиробництв	Розробка типових галузевих настанов; гнучкі процедури НАССР	Кількість підприємств із впровадженими спрощеними процедурами

Клас бар'єру	Конкретний бар'єр	Механізм подолання	Індикатор ефективності
	Ризик зловживання терміном «крафтовий»	Добровільна сертифікація за критеріями (обсяг, ручна праця, локальність, простежуваність)	Частка сертифікованих крафтових продуктів на ринку
Фінансовий	Вимога ≥ 5 р.м.	Запровадження мікро-напрямку грантів з порогом 1–2 р.м.; диференціація умов	Частка мікровиробників серед отримувачів грантів
	Вартість НАССР (від 22 тис. грн) і ISO 22000 (від 14 тис. грн)	Розробка безкоштовних шаблонів НАССР; субсидування сертифікації через ваучери	Середня вартість сертифікації; частка підприємств із НАССР
	Складна процедура верифікації банками	Спрощена одноетапна верифікація для грантів до 500 тис. грн	Середній термін проходження заявки (ціль – до 20 р.д.)
	Відсутність пільгового кредитування	Субсидування ставок; кредити «5-7-9%»	Обсяг кредитного портфеля крафтового сектору
Ринковий	Відсутність спільного маркетингу	Кластеризація; спільні платформи збуту; фестивалі	Кількість кооперативних об'єднань; кількість спільних маршрутів
	Обмежений доступ до HoReCa і ритейлу	Закупівельні дні; муніципальні преференції; локальні магазини	Частка крафту в закупівлях соціальних установ
	Нестача брендингових компетенцій	Ваучери на консультації; навчальні програми; «електронний цех»	Зростання частки онлайн-продажів на 20% за 2 роки
	Відсутність єдиного цифрового реєстру	Створення відкритого реєстру на базі Держпродспоживслужби або ДАР	Кількість зареєстрованих виробників у системі

Джерело: розроблено авторами на основі [10; 11; 15; 24; 25] з авторськими доповненнями.

Екосистемна модель стимулювання крафтового виробництва охоплює чотири функціональні блоки, що діють синхронно та взаємно підсилюють один одного. Дерегуляційний блок передбачає ідентифікацію сектору через введення окремої КВЕД-категорії «крафтове виробництво», розробку типових галузевих настанов НАССР для сироварень, пекарень, пасік, пивоварень та виноробень, що дозволяє уникнути витрат на промислові лабораторії, а також державну

реєстрацію потужностей через портал «Дія» без отримання експлуатаційного дозволу для малих виробництв (до 1000 кг/л на тиждень). Для захисту від зловживання терміном «крафтовий» пропонується добровільна сертифікація за критеріями партійності, частки ручної праці, локальності сировини та простежуваності. Важливим напрямом є євроінтеграційна адаптація через участь у програмах EU4SmallFarms та EU4SaferFood (загальний бюджет 12 млн євро) та гармонізацію з вимогами Зеленого курсу ЄС, а також інтеграція крафтового виробництва як субнапрямку глибокої переробки агропродукції до регіональних RIS3-стратегій, що є передумовою участі в S3P Agri-Food Єврокомісії та доступу до міжрегіональних кофінансованих проєктів ЄС [20].

Окремим інструментом цього блоку є географічні зазначення (PDO/PGI), що забезпечують правовий захист та ринкову перевагу. Офіційно зареєстровані або завершили процедуру отримання статусу географічного зазначення (ГЗ / НМП) відповідно до стандартів PDO/PGI в Україні є : Гуцульська овеча бриндзя, Гуцульська коров'яча бринза, Мелітопольська черешня, Херсонський кавун, Кролевецькі рушники, Петриківський розпис, Мед Закарпаття, Баранина Фрумушика, Закарпатське вино, Шабський, Ялпуг, Придунайська Бессарабія, Вино долини Фрумушика, Аша-Абаг та мінеральні води – Миргородська, Поляна Квасова, Трускавецька, Збручанська.

Фінансовий блок структуровано на трьох рівнях. На державному рівні діє диференціація грантів програми «Зроблено в Україні» – базовий напрям до 8 млн грн із створенням не менше 5 робочих місць, мезо-напрямок до 3 млн грн (≥ 3 р.м.) та мікро-напрямок до 500 тис. грн (≥ 1 р.м. для прифронтових областей та ветеранів); на міжнародному рівні доступні грантові програми CraftUP Ukraine (Нідерланди, загальний фонд 20 000 євро), USAID АГРО (до 60 000 євро), EU4SmallFarms та STDF (до 1 млн дол. США); на локальному рівні діють програми «Власна справа» та «єРобота» (50–350 тис. грн), ваучери на консультації, безкоштовне програмне забезпечення для реєстрації розрахункових операцій, пільгові кредити за програмою «5-7-9%» для сільгоспвиробників та субсидування відсоткових ставок із компенсацією ринкових 18–25% для капіталомістких напрямів (виноробні, сироварні з тривалим циклом дозрівання), причому ветерани та внутрішньо переміщені особи є пріоритетною цільовою аудиторією локального рівня. Кластерний блок, що ґрунтується на методології LEADER/CLLD [6]) передбачає масштабування «Доріг вина та смаку», муніципальні закупівлі (30% локальної продукції за французькою моделлю), створення крафт-хабів, стимулювання кооперативів. Прикладом безкоштовного B2B-каналу збуту є галузеві польові заходи на кшталт «УКАБ Агротехнології» (Львівщина), що надають крафтовим виробникам індивідуальне торгове місце та прямий доступ до бізнес-аудиторії без участі у витратах [26]. Цифровий блок включає створення національної платформи з простежуваністю (QR-коди), блокчейн-верифікацію для меду (ціна новозеландського меду 27,8 євро/кг проти 1,75 євро/кг українського в ЄС),

«електронний цех», «Go-Export» спринти, цифровий маркетинг (59% молодих туристів обирають гастролокації під впливом соцмереж), а також освітні програми, оскільки 2/3 виробників не володіють e-commerce за ПРООН.

Регіональна диференціація підтримки є принциповою умовою ефективності ЕМС; виокремлено п'ять моделей (табл. 6). Закарпатська (традиційно-туристична) модель базується на 87 підприємствах гірських громад [9]: сироваріння (45%), бджільництво (34%), хлібопечення і косметика (21%) [27]. Інституційний кейс – «Селиська сироварня» (с. Нижнє Селище, заснована 2002 р. за підтримки кооперативу «Лонго Май») – найстаріша крафтова сироварня України, що випускає 3 сорти сиру («Селиський», «Хуст», «Нарцис Карпат») за швейцарською технологією, приймаючи молоко від понад 300 місцевих домогосподарств; збудований сироварнею водогін забезпечив чистою водою все село, приклад крафту як муніципальної інфраструктури. Хмельницька (кооперативно-відновлювальна) модель; ключовий кейс – кооператив «Ягідний рай» (Дунаївці): 42 родини з 14 сіл, реалізував 40 тонн ягід у 2024 р., жоден учасник не покинув кооператив [6]. Житомирська (органічно-експортна) модель – органічна ягідна продукція, ефірні олії, трав'яні чаї. Характерний кейс – місцеві кооперативи та сімейні господарства з органічною сертифікацією для ринку ЄС. Київська (столично-інтеграційна) модель: «Дороги вина та смаку» – 5 напрямків, 50+ об'єктів; ресторани «Глек» і «Канапа» використовують локальну продукцію з радіусу 100 км; значна частка виробників веде продаж через власні онлайн-канали. Показовий кейс релокації – екоферма «Лиманська коза» (релокована з окупованої Херсонщини до с. Гвоздів, Київщина, 2024 р.): 15–16 видів козячого сиру, являє собою модель відновлення бізнесу в умовах воєнних викликів. Буковинська (ініціативна) модель ілюструє принцип «знизу-вгору» на практиці, коли розвиток стартує з ініціативи самих виробників без зовнішнього імпульсу. Ключові кейси – сироварня родини Горюків (с. Мигове, Вижницький р-н), що формує замкнений ланцюг від місцевих селян до автентичного продукту, та форум «Крафт-Ridni» (Чернівці, 2023), де виробники самоорганізуються для вирішення спільних проблем. Серед цифрових брендів регіону – «МедОК Буковинський», «Family_Vyshyvanka», «SAUSAGE FACTORY». Провідний блок – кластерний + цифровий; стратегічне завдання – інституційне оформлення наявних низових ініціатив через МІГ-структуру.

Таблиця 6

Регіональні моделі кластерного розвитку та прив'язка до блоків ЕМС

Критерій	Закарпатська	Хмельницька	Житомирська	Київська	Буковинська
Профіль сектору	Сир, мед, туристичні продукти, вино	Зернова переробка, органічне рослинництво, сімейне фермерство	Органіка, ефірні олії, ягоди, трав'яні чаї	HoReCa-інтеграція, виноробство, крафтовий ритейл	Сироваріння, мед, вишивка, ремісництво; ініціативна низова модель

Критерій	Закарпатська	Хмельницька	Житомирська	Київська	Буковинська
Провідний блок EMC	Кластерний (Блок III)	Фінансовий (Блок II)	Дерегуляційний (Блок I) + Цифровий (Блок IV)	Кластерний + Цифровий (Блоки III+IV)	Кластерний + Цифровий (Блоки III+IV)
Ключовий програмний інструмент	PDO/PGI LEADER-аналог, «Дороги смаку», Slow Food	Мікро-напрямок гранту (≥ 1 р.м.), кооперативи	Go-Export, STDF-грант	Мережа HoReCa; муніципальні закупівлі крафту	CraftUP Ukraine, ваучери ОМС, онлайн-платформи та соціальні медіа
Структурна проблема	Сезонність туристичного попиту	Вимога ≥ 5 р.м. блокує доступ до грантів	Витрати на сертифікацію ЄС	Висока конкуренція; залежність від міського ринку	Відсутність координації між виробниками; слабка інституційна база ОМС
Кейс-ілюстрація	«Селиська сироварня» (2002 р.): 3 сорти сиру за швейцарськими технологіями, сировина від 300+ місцевих господарств, власний водогін	Кооператив «Ягідний рай» (42 родини, 40 т ягід, 9 га)	Місцеві органічні господарства: сертифіковане виробництво ягід та трав для ринку ЄС	Ресторани «Глек» і «Канапа» (локальна продукція 100 км); «Лиманська коза» (релокація Херсон→Київщина, 15–16 видів козячого сиру)	Сироварня родини Горюків (міське молоко + ланцюг від селян); форум «Крафт-Ridni» (Чернівці, 2023); бренди «МедОК Буковинський», «SAUSAGE FACTORY»
Ключовий індикатор	Туристичний потік до крафтових локацій, PDO/PGI	Частка відновлених МСП у прифронтових громадах	Кількість органічних продуктів на ринках ЄС	Частка крафту в меню ресторанів-партнерів	Кількість виробників з онлайн-присутністю; обсяг продажів через цифрові канали

Джерело: розроблено авторами на основі [6; 7; 8; 10; 13; 15; 25; 28; 29].

Методологія LEADER (підхід «знизу-вгору» через місцеві групи активностей) є найбільш релевантним зарубіжним орієнтиром для розвитку крафтового сектору в сільських територіях. В Україні вже існують передумови для формування LAG – наявні громадські організації та благодійні фонди, що виконують подібні функції [6], однак їхній правовий статус потребує врегулювання. Порівняльний аналіз європейських кейсів виявляє чотири ключові уроки, релевантні для українського контексту.

Перший з них стосується інституційної довіри, яка виявляється важливішою за фінансові ресурси. Румунський досвід LAG Sud-Vest Satu Mare засвідчує: консолідація 96 партнерів з державного, приватного та громадянського секторів винятково на базі довіри дозволила створити успішний парасольковий бренд локальної продукції. Для прифронтових громад України цей урок є особливо актуальним, адже довіра стає першим і найважливішим ресурсом відновлення.

Другий урок демонструє ефективність муніципального попиту як каталізатора локального виробництва. Французька модель Муан-Сарту, де 50% закупівель шкільних їдалень становить органічна та локальна продукція, і підтверджує, що адміністративне стимулювання попиту здатне стати потужним драйвером для місцевих виробників. В Україні цей механізм міг би бути реалізований через запровадження муніципальних замовлень крафтових продуктів для армії, шкіл і лікарень.

Третій урок акцентує роль жіночого підприємництва як стабілізатора. Литовський проєкт Goodies village створив 15 робочих місць через мережеве об'єднання сільських жінок-майстринь для спільного виробництва та просування крафтових смаколиків. В Україні показовим є кейс Ірини Польшакової з Ізмаїла, яка відродила технологію випікання хліба на «диких» виноградних дріжджах, занесену до міжнародного каталогу «Ковчег смаку» (Ark of Taste, Slow Food) [15; 22]. Цей приклад ілюструє, як капіталізація автентичних жіночих ініціатив через міжнародне визнання може перетворювати локальну спадщину на глобальний гастрономічний актив.

Четвертий урок підкреслює значення інфраструктурного поштовху як мультиплікатора. Скорочення часу в дорозі Одеса–Ізмаїл з 7 до 3,5 год стало фізичним каталізатором, без якого було б неможливим запустити та масштабувати еногастрономічний маршрут «Дороги вина та смаку Бессарабії». Для України це означає потенціал освоєння деградованих земель Півдня під нішеві крафтові культури за умови синхронного розвитку дорожньої інфраструктури та LAG-механізмів.

На основі цих уроків та досліджень [6; 20; 30;31;32;33] запропоновано трифазну дорожню карту адаптації LEADER для України: перша фаза (2025–2027) передбачає інституційне становлення, тобто формування нормативно-правової бази для МГА (законодавче визначення статусу, повноважень, механізмів фінансування), створення посад фахівців з питань сільського розвитку у пілотних громадах відповідно до Операційного плану на 2025–2027 роки та розробку стратегій місцевого розвитку у 3–5 пілотних громадах (Закарпаття, Хмельниччина, Житомирщина, Одещина, Київщина) на базі наявних ГО та БФ; друга фаза (2027–2028 рр.) – пілотне впровадження, що включає апробацію роботи МГА у пілотних громадах із донорським кофінансуванням (ЄС, U-LEAD, АПД), запуск національної мережі гастромаршрутів, інтеграцію інституційних інструментів ОМС, навчання та

сертифікацію регіональних менеджерів; третя фаза (2028–2030 рр.) – масштабування та інтеграція, що передбачає поширення моделі на 15–20 громад, інтеграцію LEADER у національну програму сільського розвитку як окремого підрозділу з власним бюджетним рядком та участь у S3P Agri-Food Єврокомісії.

Обговорення результатів. ЕМС відрізняється від ІРС-індексу [5] фокусом (проєктування екосистеми замість вимірювання), від SWOT-аналізу як загального підходу – операційністю (матриця замість переліку), від концепції S3 [20] – деталізацією крафтового вектора, від циркулярної економіки [19] – масштабом суб'єкта (мікровиробники, а не агрохолдинги). Центральним теоретичним внеском є концепція «структурного інституційного протиріччя»: вимога ≥ 5 р.м. системно суперечить реальному масштабу крафтових підприємств з 1–3 особами персоналу [24; 25]. Протиріччя виникло внаслідок інституційного дрейфу – програма «Зроблено в Україні» проєктувалася для підтримки середнього бізнесу в умовах 2022 р., тоді як крафтовий сегмент оформився пізніше – після прийняття Закону № 3817-IX (2024 р.) [10]. Невідповідність є структурним лагом між динамікою ринку і статикою регуляторного інструменту – явище, ідентифіковане інституційною теорією Д. Норта як «залежність від траєкторії» (North, 1990); аналіз свідчить, що запровадження мікро-напрямку (≥ 1 р.м.) усуває цей лаг радше як інституційне оновлення, ніж як технічне коригування. Тріада «ОМС – виробник – ринок» функціонує за принципом взаємного підсилення, що є адаптацією концепції «потрійної спіралі» до місцевого контексту. Порівняльний аналіз засвідчує, що «Дороги вина та смаку» відтворюють логіку LEADER незалежно від формальної методології ЄС. ЕМС узгоджується зі стратегічними пріоритетами НААН [2]: зниження частки бюджетної підтримки АПК з 1,69% (2013 р.) до 0,39% (2022 р.) підтверджує центральну роль грантових і донорських механізмів, а зростання частки ЄС в аграрному експорті до 53% [2] – пріоритетність цифрового блоку (Go-Export, PDO/PGI). Обмеження дослідження: відсутність первинних кількісних даних по крафтових виробництвах; брак офіційної статистики через відсутність КВЕД-категорії «крафт» в умовах загальної економічної нестабільності [29]; індикатори потребують польової верифікації. ЕМС є концептуальною архітектурою, синтезованою з інституційного аналізу та емпіричних кейсів, але не пройшла формальної емпіричної валідації (експертне опитування, пілотне впровадження); перевірка ефективності блоків моделі шляхом опитування виробників, представників ОМС і дорадчих служб (орієнтовно 15–20 респондентів за шкалою Лікерта) є пріоритетним напрямом подальших досліджень. Перспективним напрямом є дослідження КСВ-виміру крафтового підприємництва у контексті повоєнного відновлення [18], бо крафтові кооперативи та кластери виконують функцію соціальної відповідальності через реінтеграцію ветеранів і ВПО, підтримання зайнятості та формування соціального капіталу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження засвідчило, що крафтове виробництво в аграрному секторі України є не лише перспективним напрямом малого підприємництва, а й вагомим інституційним механізмом забезпечення економічної резильєнтності сільських територій у повоєнний період. В умовах системного розриву сировинно-орієнтованої моделі аграрного виробництва крафтовий сектор демонструє здатність генерувати додану вартість, створювати робочі місця та формувати локальні економічні екосистеми, що є критично важливим для відновлення громад.

Систематизація інституційного середовища за чотирма рівнями (регуляторним, фінансовим, грантовим та кластерним) дозволила виявити суперечливу динаміку: з одного боку, суттєві законодавчі здобутки 2023–2026 років (легалізація «малої потужності», запровадження «крафтової четвірки», розширення грантових програм), з іншого – збереження структурного інституційного протиріччя, що полягає у невідповідності умов доступу до основного грантового інструменту (вимога ≥ 5 робочих місць) реальному масштабу крафтових підприємств, переважна більшість яких налічує 1–3 особи персоналу. Це протиріччя, ідентифіковане як структурний лаг між динамікою ринку та статикою регуляторного інструменту, потребує не технічного коригування, а системного інституційного оновлення через запровадження мікро-напрямку грантів із порогом ≥ 1 робочого місця.

Розроблений алгоритм старту та систематизовані інституційні інструменти органів місцевого самоврядування (агенції місцевого економічного розвитку, дорадчі служби, бізнес-інкубатори, кооперативи, агротуристичні кластери, інформаційні хаби та місцеві ініціативні групи) становлять практичний інструментарій, придатний для безпосереднього використання як виробниками, так і органами підтримки. Матриця «бар'єр – механізм – індикатор» операціоналізує подолання ідентифікованих бар'єрів, згрупованих у три класи (регуляторні, фінансові, ринкові), і окреслює ключові напрями інституційного втручання (мікро-напрямок грантів, типові галузеві настанови НАССР із субсидуванням, добровільна сертифікація крафтової продукції, національна платформа з простежуваністю та субсидування відсоткових ставок для капіталомістких напрямів); наведені цільові індикатори є прогностичними орієнтирами, що потребують подальшого емпіричного підтвердження. Екосистемна модель стимулювання, що охоплює дерегуляційний, фінансовий, кластерний та цифровий блоки є системною архітектурою підтримки крафтового виробництва в Україні, яка інтегрує інституційні механізми різних рівнів у єдину взаємопідсилювальну конструкцію. Її практична цінність підтверджується кейсами кооперативу «Ягідний рай», агротуристичного кластеру «ГорбоГори» та еногастрономічних маршрутів «Дороги вина та смаку», які демонструють дієвість кооперативно-кластерних механізмів у поєднанні з адресною підтримкою органів місцевої влади.

Обґрунтована регіональна типологія підтверджує принципову необхідність диференціації підтримки відповідно до регіональної специфіки, галузевої структури та рівня інституційної зрілості. Трифазна дорожня карта адаптації методології LEADER (інституційне становлення 2025–2027 рр., пілотне впровадження 2027–2028 рр., масштабування 2028–2030 рр.) пропонує реалістичний маршрут інтеграції європейського досвіду місцевого розвитку в український контекст, спираючись на вже наявну базу де-факто LAG-структур.

Перспективи подальших досліджень охоплюють емпіричну валідацію запропонованої моделі через опитування виробників та представників органів підтримки, розробку методики введення КВЕД-категорії «крафтове виробництво», оцінювання ефективності міжнародних грантових програм, а також поглиблене вивчення потенціалу крафтового сектору для соціальної реінтеграції ветеранів і ВПО через механізми кооперації та соціального підприємництва.

Подяка. Автор висловлює щиру подяку рецензентам.

Фінансування. Автор не отримував фінансування для цього дослідження.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що не має конфлікту інтересів.

Декларація використання ШІ. Під час підготовки рукопису авторка використовувала інструмент DeepL для перекладу окремих фрагментів тексту анотації англійською мовою. Усі наукові положення, аналіз, висновки та інтерпретації розроблені авторкою, яка несе повну відповідальність за зміст публікації.

Список використаних джерел

1. Ковальчук С. Я. Трансформації продовольчих систем на тлі повоєнного відновлення України. *Агросвіт*. 2023. № 18. С. 79–89. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.18.79>
2. Гадзало Я. М. Вітчизняне сільське господарство в сучасних умовах: виклики та шляхи їх подолання : доповідь на сесії Загальних зборів НААН України, 29 листопада 2023 р. Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2023. 60 с.
3. Попович О. Теоретичні аспекти сталого розвитку підприємництва в умовах забезпечення продовольчої безпеки. *Управління економічним розвитком, безпекою та цифровою трансформацією в умовах глобальних викликів* : колективна монографія / за ред. В. Ф. Проскури. Мукачево : МДУ, 2025. С. 52–93. DOI: <https://doi.org/10.31339/2025/978-617-7495-92-4>
4. Осадчук І. В., Боліла С. Ю., Кириченко Н. В. Розвиток крафтового органічного сімейного фермерства – шлях до подолання безробіття на селі. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.61>
5. Беженар І. М., Малік М. Й., Шеленко Д. І., Шпикуляк О. Г., Анікеєнко В. М. Концептуальні інтерпретації ролі крафтового виробництва у глобальній стратегії розвитку малого аграрного підприємництва. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2026. № 18. DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.6.08>
6. Якименко Н., Ярошко М., Павленко С. *Підходи до підтримки розвитку аграрного підприємництва в громадах* : посібник для фахівців з аграрного та сільського розвитку територіальних громад. Київ : Німецько-український агрополітичний діалог, 2024. 48 с. URL: https://www.apd-ukraine.de/fileadmin/user_upload/Hanbuecher/Eigenunternehmen_Gemeinde.pdf (дата звернення: 02.07.2026).

7. Колодяжна В. О. Вдосконалення маркетингової товарної політики виробників крафтової продукції АПК. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2023. Вип. 2 (108). С. 84–90. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-11>
8. Колодяжна В. О. Теоретико-методичні основи дослідження крафтового виробництва аграрної продукції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2022. Вип. 42. С. 177–182. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-42-31>
9. Феєр А. Є. Аналіз особливостей розвитку крафтового виробництва та оцінка його впливу на економіки гірських територій. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-77>
10. Мірзоева Т. В. Крафтове виробництво як один із векторів стратегічного розвитку національної економіки. *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія «Економіка, управління та фінанси»*. 2025. Вип. 4. С. 120–125. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.eco.2025.4.17>
11. Бурак В. Г. Крафтове виробництво рослинної продукції: концептуальні підходи та сучасні тенденції розвитку. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 9 (50). С. 321–334. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-9\(50\)-321-334](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-9(50)-321-334)
12. Калініченко Л. Л. Проблеми розвитку крафтової діяльності в Україні. *Economics: Time Realities*. 2022. № 5 (63). С. 26–33. DOI: <https://doi.org/10.15276/ETR.05.2022.3>
13. Сухоставець А. І. Інституційні засади розвитку підприємництва в аграрній сфері. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2019. Вип. 2 (80). С. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.2.7>
14. Росола У. В., Росола А. П. Розвиток бізнес-екосистем аграрної сфери у контексті забезпечення продовольчої безпеки. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-185>
15. Кісіль М. І. Інвестиційні аспекти створення і розвитку екосистем аграрного підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-178>
16. Ластовченко П. В. Розвиток малого і середнього підприємництва як стратегічний напрям повоєнної відбудови сільських територій. *Агросвіт*. 2025. № 10. С. 200–206. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.10.200>
17. Balakin A., Kovshun N. Post-War Reconstruction Project of the Donbass Region in Cooperation with International Partners. *Innovative Ways of Learning Development : abstracts of X International Scientific and Practical Conference, Varna, Bulgaria, March 13–15, 2023*. Varna, 2023. P. 45–48. URL: <https://eu-conf.com/ua/events/innovative-ways-of-learning-development/> (дата звернення: 02.07.2026).
18. Ярошук І. В. Корпоративна соціальна відповідальність в умовах післявоєнного відновлення міст України. *Innovative Ways of Learning Development : abstracts of X International Scientific and Practical Conference, Varna, Bulgaria, March 13–15, 2023*. Varna, 2023. С. 241–245. URL: <https://eu-conf.com/ua/events/innovative-ways-of-learning-development/> (дата звернення: 03.07.2026).
19. Кузьома В. В. *Розвиток аграрного бізнесу на засадах циркулярної економіки в умовах забезпечення продовольчої безпеки* : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Одеса : Одеський національний технологічний університет, 2024. 424 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0524U000428/> (дата звернення: 09.07.2026).
20. Шацька З. Я., Когут А. Л. Smart-спеціалізація як інструмент інноваційного розвитку агропромислового сектору України. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 1 (283). С. 71–81. DOI: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-283-71-81>

21. Приб А. Г. Роль створення екосистем для стабілізації діяльності в аграрному секторі економіки України. *Агросвіт*. 2023. № 22. С. 175–180. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.22.175>
22. Шевченко А. В. *Інструменти активізації інноваційного розвитку у промисловості України на засадах смарт-спеціалізації* : аналітична записка. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2021. 22 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/smart-spetsializatsiya.pdf> (дата звернення: 07.06.2026).
23. Білоус С. П., Шпильовий Є. О., Лугеря С. О. Напрями удосконалення конкурентного середовища малого бізнесу АПК України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-23>
24. Мікловда В. П., Пітюлич М. І. Розвиток крафтового підприємництва на гірських територіях регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2025. Вип. 2 (66). С. 116–119. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2025.2\(66\).116-119](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2025.2(66).116-119)
25. Пешук Л. В., Кудрик Н. А., Приходько Д. Ю. Тенденції розвитку крафтового виробництва сирів – інтеграція в систему сталого харчування. *Journal of Chemistry and Technologies*. 2025. Vol. 33, no. 3. P. 714–727. DOI: <https://doi.org/10.15421/jchemtech.v33i3.328752>
26. УКАБ Агротехнології 2026. Захід: крафтярів запрошують безплатно взяти участь. AgroPortal.ua. 2026. 18 черв. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/ukab-agrotehnologiji-2026-zahid-kraftovikiv-zaproshuyut-bezplatno-vzyati-uchast> (дата звернення: 20.06.2026).
27. Польова Л. Крафтове виробництво сирів як перспективного екопродукту для закладів ресторанного господарства. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2023. Вип. 2 (29). С. 3–9. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23plvzrh.pdf> (дата звернення: 09.07.2026).
28. Селиська сироварня. Офіційний сайт підприємства. URL: <https://seliskasirovarnia.com.ua> (дата звернення: 19.07.2026).
29. Добрунік Т. П., Кузнєцова О. В. Проблеми і напрямки розвитку аграрного сектору України в умовах економічної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-25>
30. Скрипчук П. М., Фроленкова Н. А., Чата Р. В., Логвин С. Ю. Диджиталізація та ключові бізнес-процеси малих форм господарювання в агробізнесі. *Збалансоване природокористування*. 2026. № 1. С. 28–35. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2026.359902>
31. Прилепа Н., Томаля Т., Антошкова Н. Особливість крафтового виробництва в ресторанному бізнесі. *Development Service Industry Management*. 2024. № 3. С. 291–295. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7\(44\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7(44))
32. Павлов О. І. Аграрний бізнес в регуляторній системі інклюзивного галузевого та соціально-просторового розвитку об'єднаних територіальних громад та районів України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-10>
33. Жегус О. В., Давиденко В. В. Стратегічні імперативи інноваційного розвитку аграрного сектору України як основи його резильєнтності. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-23>

References

1. Kovalchuk, S. Ya. (2023). Transformations of food systems in the context of post-war recovery of Ukraine. *Ahrosvit*, (18), 79–89. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.18.79> [in Ukrainian].
2. Hadzalo, Ya. M. (2023). *Domestic agriculture in modern conditions: Challenges and ways to overcome them: Report at the session of the General Meeting of NAAS of Ukraine, November 29, 2023*. Kyiv: NSC “Institute of Agrarian Economics” [in Ukrainian].
3. Popovych, O. (2025). Theoretical aspects of sustainable entrepreneurship in the conditions of ensuring food security. In V. F. Proskura (Ed.), *Upravlinnia ekonomichnym rozvytkom, bezpekoiu*

- ta tsyfrovouiu transformatsiieiu v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Management of economic development, security and digital transformation under global challenges] (pp. 52–93). Mukachevo: MSU. <https://doi.org/10.31339/2025/978-617-7495-92-4> [in Ukrainian].
4. Osadchuk, I. V., Bolila, S. Yu., & Kyrychenko, N. V. (2020). Development of craft organic family farming as a way to overcome rural unemployment. *Efektivna ekonomika*, (4). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.61> [in Ukrainian].
 5. Bezhenar, I. M., Malik, M. Y., Shelenko, D. I., Shpykuliak, O. H., & Anikeienko, V. M. (2026). Conceptual interpretations of the role of craft production in the global strategy of small agricultural entrepreneurship development. *Sotsialnyi rozvytok: ekonomiko-pravovi problemy*, (18). <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.6.08> [in Ukrainian].
 6. Yakymenko, N., Yaroshko, M., & Pavlenko, S. (2024). *Approaches to supporting the development of agricultural entrepreneurship in communities: Guide for specialists in agricultural and rural development of territorial communities*. German-Ukrainian Agricultural Policy Dialogue. https://www.apd-ukraine.de/fileadmin/user_upload/Hanbuecher/Eigenunternehmen_Gemeinde.pdf [in Ukrainian].
 7. Kolodiazna, V. O. (2023). Improving the marketing product policy of craft agri-food producers. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya "Ekonomichni nauky"*, 2(108), 84–90. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-11> [in Ukrainian].
 8. Kolodiazna, V. O. (2022). Theoretical and methodological foundations of craft agricultural production research. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo"*, (42), 177–182. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-42-31> [in Ukrainian].
 9. Feier, A. Ye. (2024). Analysis of the features of craft production development and assessment of its impact on the economies of mountain territories. *Ekonomika ta suspilstvo*, (65). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-77> [in Ukrainian].
 10. Mirzoieva, T. V. (2025). Craft production as one of the vectors of strategic development of the national economy. *Visnyk Poltavskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu. Seriya "Ekonomika, upravlinnia ta finansy"*, (4), 120–125. <https://doi.org/10.32782/pdau.eco.2025.4.17> [in Ukrainian].
 11. Burak, V. H. (2025). Craft production of plant products: Conceptual approaches and current development trends. *Nauka i tekhnika sohodni*, 9(50), 321–334. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-9\(50\)-321-334](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-9(50)-321-334) [in Ukrainian].
 12. Kalinichenko, L. L. (2022). Problems of craft development in Ukraine. *Economics: Time Realities*, 5(63), 26–33. <https://doi.org/10.15276/ETR.05.2022.3> [in Ukrainian].
 13. Sukhostavets, A. I. (2019). Institutional foundations of entrepreneurship development in the agrarian sphere. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya "Ekonomika i menedzhment"*, 2(80), 37–42. <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.2.7> [in Ukrainian].
 14. Rosola, U. V., & Rosola, A. P. (2024). Development of business ecosystems in the agrarian sphere in the context of ensuring food security. *Ekonomika ta suspilstvo*, (68). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-185> [in Ukrainian].
 15. Kisil, M. I. (2024). Investment aspects of creating and developing agrarian entrepreneurship ecosystems. *Ekonomika ta suspilstvo*, (70). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-178> [in Ukrainian].
 16. Lastovchenko, P. V. (2025). Development of small and medium-sized enterprises as a strategic direction of post-war reconstruction of rural areas. *Ahrosvit*, (10), 200–206. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.10.200> [in Ukrainian].
 17. Balakin, A., & Kovshun, N. (2023). Post-war reconstruction project of the Donbass region in cooperation with international partners. In *Innovative Ways of Learning Development: Abstracts of the X International Scientific and Practical Conference* (pp. 45–48). Varna. <https://eu-conf.com/ua/events/innovative-ways-of-learning-development/>
 18. Yaroshchuk, I. V. (2023). Corporate social responsibility in the conditions of post-war recovery of Ukrainian cities. In *Innovative Ways of Learning Development: Abstracts of the X International*

- Scientific and Practical Conference (pp. 241–245). Varna. <https://eu-conf.com/ua/events/innovative-ways-of-learning-development/> [in Ukrainian].
19. Kuzioma, V. V. (2024). *Development of agrarian business on the basis of circular economy in the conditions of ensuring food security* [Doctoral dissertation, Odesa National Technological University]. <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0524U000428/> [in Ukrainian].
 20. Shatska, Z. Ya., & Kohut, A. L. (2025). Smart specialization as a tool for innovative development of the agro-industrial sector of Ukraine. *Aktualni problemy ekonomiky*, 1(283), 71–81. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-283-71-81> [in Ukrainian].
 21. Prib, A. H. (2023). The role of creating ecosystems for stabilizing activities in the agrarian sector of Ukraine's economy. *Ahrosvit*, (22), 175–180. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.22.175> [in Ukrainian].
 22. Shevchenko, A. V. (2021). *Tools for activating innovative development in Ukraine's industry on the basis of smart specialization: Analytical note*. National Institute for Strategic Studies. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/smart-spetsializatsiya.pdf> [in Ukrainian].
 23. Bilous, S. P., Shpylovyi, Ye. O., & Luheria, S. O. (2023). Directions for improving the competitive environment of small agro-industrial business in Ukraine. *Ekonomika ta suspilstvo*, (57). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-23> [in Ukrainian].
 24. Miklovda, V. P., & Pitiulych, M. I. (2025). Development of craft entrepreneurship in mountain territories of the region. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, 2(66), 116–119. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2025.2\(66\).116-119](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2025.2(66).116-119) [in Ukrainian].
 25. Peshuk, L. V., Kudryk, N. A., & Prykhodko, D. Yu. (2025). Trends in the development of craft cheese production: Integration into the sustainable food system. *Journal of Chemistry and Technologies*, 33(3), 714–727. <https://doi.org/10.15421/jchemtech.v33i3.328752> [in Ukrainian].
 26. AgroPortal.ua. (2026). UCAB AgroTechnologies 2026: Craft producers are invited to participate free of charge. <https://agroportal.ua/news/ukraina/ukab-agrotehnologiji-2026-zahid-kraftovikiv-zaproshuyut-bezplatno-vzyati-uchast> [in Ukrainian].
 27. Polova, L. (2023). Craft cheese production as a promising eco-product for restaurant establishments. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, 2(29), 3–9. <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23plvzrh.pdf> [in Ukrainian].
 28. Selyska syrovarnia. (n.d.). Official website. <https://seliskasirovarnia.com.ua> [in Ukrainian].
 29. Dobrunik, T. P., & Kuznietsova, O. V. (2022). Problems and directions of development of the agricultural sector of Ukraine under economic instability. *Ekonomika ta suspilstvo*, (42). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-25> [in Ukrainian].
 30. Skrypchuk, P. M., Frolenkova, N. A., Chata, R. V., & Lohvyn, S. Yu. (2026). Digitalization and key business processes of small forms of farming in agribusiness. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, (1), 28–35. <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2026.359902> [in Ukrainian].
 31. Prylepa, N., Tomalia, T., & Antoshkova, N. (2024). Peculiarity of craft production in the restaurant business. *Development Service Industry Management*, (3), 291–295. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7\(44\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7(44)) [in Ukrainian].
 32. Pavlov, O. I. (2023). Agrarian business in the regulatory system of inclusive sectoral and socio-spatial development of united territorial communities and districts of Ukraine. *Ekonomika ta suspilstvo*, (57). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-10> [in Ukrainian].
 33. Zhehus, O. V., & Davydenko, V. V. (2024). Strategic imperatives of innovative development of Ukraine's agricultural sector as the basis of its resilience. *Ekonomika ta suspilstvo*, (61). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-23> [in Ukrainian].

Отримано: 03.07.2026
Прийнято до друку: 03.09.2026
Опубліковано: 30.09.2026

Beérkezett: 2026.07.03
Elfogadva: 2026.09.03
Megjelent: 2026.09.30

Received: 03.07.2026
Accepted: 03.09.2026
Published: 30.09.2026